

GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN SORUNLARI, BEKLENTİLERİ VE DİN ANLAYIŞLARI: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Ramazan AKKIR*

Öz

İçinde yaşadığımız toplumun önemli bir parçasını oluşturan görme yetersizliği olan bireylerin sorunlarını, beklentilerini ve onların dünyasında dinin anlamını ve fonksiyonunu ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, İstanbul'da yaşayan görme yetersizliği olan bireylerle yapılan mülakat verilerinin yorumlanması ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, İstanbul'un farklı yerlerinde yaşayan ve değişik kurumlarda eğitim gören görme engelli fertlerin toplumsal ve dinsel sorunları, toplumdaki beklentileri ve çözüm önerileri ortaya konuldu. Anlama ve açıklama yöntemini esas alan bu çalışmanın çalışma grubunun seçiminde kartopu tekniği kullanıldı. Bu yöntemin tercih edilmesinin gerekçesi ise görme yetersizliği olan fertlerin güvenini kazanarak daha doğru cevaplara ulaşmaktır. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde engellilik olgusu ve dinin engellilik olgusuna yaklaşımı ele alındı. İkinci bölümde mülakat sonucu ulaşılan bulgular kategorilere ayrıldı.

* Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi, Ana Bilim Dalı, ramazanakkir@gmail.com, Orchid. Org. 0000-0002-9516-7385.

rak yorumlandı. Sonuç kısmında da sorunlar, beklentiler ve çözüm önerileri sıralandı. Her birey gibi görme engelli bireylerin de toplumsal ve dini alanda sıkıntılarının olduğu, yeterli toplumsal bilincin oluşmadığı, sosyal ve dini kurumların toplumsal bilinci artırmak için birlikte çalışması gerektiği gibi sonuçlara ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler:

Din Sosyolojisi, Din, Toplum, Görme Yetersizliği/Görme Engelli.

*PROBLEMS, EXPECTATIONS AND UNDERSTANDING OF
RELIGION OF VISUALLY IMPAIRED INDIVIDUALS: THE
CASE OF ISTANBUL*

Abstract

Visually impaired individuals constitute an important part of the society in which we live. This article, which aims to reveal the problems, expectations and the meaning and function of religion in visually impaired individuals, has emerged with the interpretation of interview data with visually impaired individuals living in Istanbul. In this research, the social and religious problems of the visually impaired individuals living in different parts of Istanbul and studying in different institutions, their expectations from the society and their suggestions for solutions were presented. Snowball technique was used in the selection of the study group based on the understanding and explanation method based on the interview data. The reason for choosing this method is to gain their trust and reach more accurate answers. In the first part of the article which consists of two chapters, the phenomenon of disability and religion's perspective on disability are discussed. In the second part, the findings of the interview were categorized and interpreted. As a result of this study, problems, expectations and solution suggestions were listed. It was concluded that like every individual, visually impaired individuals have problems in social and religious areas, there is not enough social awareness, and social and religious institutions should work together to raise social awareness.

Keywords:

Sociology of Religion, Religion, Society, Visual Failure/Bilind

GİRİŞ

Tarihin başından beri engellilik olgusu varlığını sürdürmektedir. Farklı özelliklere sahip olan bireylerin oluşturduğu içinde yaşadığımız top-

lumun yaklaşık yüzde onunu engelli insanlar oluşturmaktadır. Bununla beraber, Sanayi toplumunun ortaya çıkması ile engellilik olgusu yeni boyutlar kazanmaya başlamıştır.

Engellilik olgusu birçok farklı kategoriyi içinde taşımaktadır. İşitme, konuşma, ortopedik, zihinsel, süreğen ve görme engelliler gibi farklı olarak kategorize edilen bu insanlar, vücut fonksiyonlarından kaynaklı bazı kısıtlamalar yaşamakta ve sıradan insanlar gibi yaşamını idame ettirememektedir. Bu kısıtlamalar, onların kendi başına bağımsızca hareket etmesine engel olmaktadır. Doğuştan ya da sonradan, terör veya doğal afet gibi nedenlerle ortaya çıkan engellilik olgusunun bir parçasını da görme engelli insanlar oluşturmaktadır. Bu engel grubunu şöyle tanımlayabiliriz: İki ya da tek gözünde kısmi veya tam görme bozukluğu ya da kaybı yaşayanlar ile gözlerinde protez taşıyanlar, gece ve renk körlüğü olan insanlara görme engelli veya görme yetersizliği olan insan denir.¹

Görme yetersizliği olan insanların toplumsal hayatta karşı karşıya kaldıkları sorunlar oldukça fazladır. Toplumsal veya dini kaynaklı olarak da tasnif edilebilecek olan bu sorunların çözümü, çoğunlukla toplumun bilinç seviyesi ile ilgilidir. Toplumun bir parçası olan ve toplumsal baskılar sonucu erişilebilirliği büyük ölçüde sınırlandırılmış olan engelli birey, sorunlarına çözüm aramaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra, engelli bireylere karşı toplumsal bilincin artması, sınırlılıkların azalması anlamına gelmektedir.

Türkiye, engelli bireyleri ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Sosyal devlet olmanın da bir gereği olarak hayatın her alanında engelli insanlara yer açılmakta ve sosyolojik olarak engellenmiş bireylerin engelini kaldırma-ya çalışmaktadır. Son dönemde engelli insanların hayat standartlarını yükseltmeye dönük çalışmalarda artış yaşanmaktadır. Toplumsal ve ekonomik alanda onlara da yer açılmakta ve sosyal bilinç daha da artmaktadır. Bunun yanı sıra akademik alanda da çalışmalar çoğalmaktadır. Son zamanlarda engelliler konusunda din sosyolojisi, din psikolojisi ve din eğitim alanında yapılmış olan çalışmalardan bazıları şunlardır: Adem Efe'nin *Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din (Isparta Spastik Çocuklar*

¹ Yusuf Arslan v. dğr., Görme Engellilerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar (Batman Merkez Örneği), *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 4/2 (2014): 2.

Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği), Elif Kara'nın *Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri*, M. Naci Kula'nın *Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar İle Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma'sı*, Saadettin Özdemir'in *Engelli Bireylerin Manevi Rehabilitelerinde İletişimin Önemi* ve Vehbi Ünal'ın *Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları'dır*. Muzaffer Üzümcü'nün *Kaynaştırma ve Din Eğitimi* ve Yunus Bucuka'nın *Dini Sosyalleşme ve Sosyal Dışlanma Ekseninde Engellilik (Bingöl İli Örneği)* başlıklı çalışmalarda bu alanda yapılmış olan doktora tezlerinden sadece bazılarıdır.

1. ENGELLİLİK İLE DİN İLİŞKİSİ

1.1. Türkiye'de Engellilik Olgusu

İçinde yaşadığımız dünyada herhangi bir destek almadan gündelik iş ve eylemlerini kendi başına yerine getirmekte zorlanan insanlar bulunmaktadır. Engelli olarak tavsif edilen bu insanlar, insanlık ailesinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Türkiye dahil dünyanın pek çok ülkesi, engelli insanların durumunu iyileştirmek için yoğun çaba sarf etmekte, onların yaşam kalitesini yükseltmeye çalışmakta ve sosyal politikalar üretmektedir. Ancak fiziksel ya da zihinsel yetersizliğinden dolayı sağlık, ulaşım, eğitim veya din hizmetlerine kolay bir biçimde ulaşamayan bu insanların yer yer ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kaldığı da belirtilmelidir.

Sanayi toplumunun ortaya çıkışından itibaren gündemi meşgul eden, özür, sakat gibi farklı kavramlar ile ifade edilen engellilik, bir özür veya yetersizlik dolayısıyla cinsiyete, yaşa, kültürel ve sosyal etkenlere bağlı olarak bireyden beklenen davranışın tam olarak yerine getirilememesi durumunu ihtiva eder.² Günümüz dünyasında "*Engellilik, diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin biçimde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri kapsamaktadır.*"³ Ancak oldukça tezat bir biçimde insanlığın bilimsel veya

² Adem Efe, "Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/16 (2006): 170.

³ Resmî Gazete, *Milletlerarası Sözleşme*, 14 Temmuz 2009, erişim: 07. 09. 2019. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>

teknolojik olarak ilerlemesine rağmen engelli insanların sayısında her geçen gün artış yaşanmaktadır.

Engellilik durumu, fonksiyon kaybı ve sınırlılığı nedeniyle belli hareketlerdeki kısıtlanmayı kapsamaktadır.⁴ Türkiye’de 20 Şubat 2019 tarihinde yürürlüğe giren 30692 sayılı *Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik* engelli kimseleri şöyle betimlemiştir; Engelli, “*Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey*”dir. Engellilik, genetik hastalıklardan veya çevresel faktörlerden kaynaklanabileceği gibi doğum sonrasında meydana gelen kazalardan, hastalıklardan, doğal afetlerden, savaş veya terör gibi toplumsal olaylardan da kaynaklanabilir. Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre, gelişmiş ülkelerin nüfusunun %12’sini engelliler oluşturmaktadır.⁵

Engellilik, insan vücudunda meydana gelen bazı fonksiyonların kaybından hareketle farklı kategorilere ayrılmıştır. Bireyin yaşadığı yeti kaybı, özrü veya sakatlığı ya da işlev kaybı engellilik durumunu farklılaştırmaktadır. Bundan dolayı engellilik, görme, ortopedik, zihinsel, işitme, dil ve konuşma, zihinsel, dikkat eksikliği ve hiper aktivite bozukluğu, ruhsal ve duygusal hastalık ile süregelen hastalık gibi çeşitli biçimlerde tasnif edilmektedir.⁶ Bunun yanı sıra zihinsel yetersizlik, süregelen hastalık, görme yetersizlik, ortopedik yetersizlik, işitme yetersizliği, duygusal ve davranış bozukluğu, üstün yetenekli, dil, konuşma ve özel öğrenme güçlüğü, otistik, dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu ve birden çok yetersizliği olan birey ile serebral palsili gibi farklı tasnifler de mevcuttur.⁷

1970 yılında %10 civarında olan engelli nüfusu, günümüzde artış

⁴ Esra Burcu, *Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2007), 7.

⁵ İbrahim Coşkun, *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2016), 15.

⁶ Zeki Karataş, Engelliliği Anlamak: Kavramlar, Tanımlar, Modeller, *Engellilik ve Dinler*, ed. Süleyman Turan (İstanbul: Açılım Kitap, 2017), 21-23.

⁷ Muzaffer Üzümcü, “Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamalarında Karşılaştığı Problemler ve Bunlarla Başa Çıkma Yolları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (Nisan 2016): 1547.

göstermektedir.⁸ Dünya Sağlık Örgütü'nün Dünya Bankası ile beraber 2011 yılında yayınlamış olduğu Dünya Engellilik Raporu'nun özet bilgisine göre, dünyada bir milyardan fazla insan, engelli olarak yaşamını sürdürmektedir. Bu rakam, dünya nüfusunun yaklaşık %15'ine karşılık gelmektedir. Türkiye'de 2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Araştırması sonucuna göre, engellilerin niceliksel durumları %6,9 çıkmıştır. Bu oran erkeklerde %5,9 iken kadınlarda %7,9 olarak gerçekleşmiştir.⁹ Engelliler hakkındaki son veri, 2019 yılının temmuz ayında Ulusal Engelli Veri Tabanı'na aittir. Buna göre, Ulusal Engelli Veri Tabanı'na kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı 2.461.828'tir. Bunlardan 1.072.786'sı kadın 1.389.042'si de erkektir. Ağır engeli olan kişi sayısı ise 701.742'dir.¹⁰ Bu niceliksel veriler, Türkiye'de engelliliğin toplumsal bir gerçekliğe dönüştüğünü göstermektedir. Görme yetersizliği olan bireylerin istatistiksel durumu ise şöyledir; TÜİK tarafından dil ve konuşma, işitme, ortopedik, süregen hastalık, zihinsel engelli, ruhsal ve duygusal engelli, çoklu engelli ve görme engelli olarak tasnif edilen engellilerin %8,4'ünü görme engelli bireyler oluşturmaktadır. %67'sini erkeklerin %33'ünü kadınların oluşturduğu görme engellilerin %59,2'si kentlerde %48,8'i de köylerde yaşamını sürdürmektedir.

Türkiye'de 1950'li yılından itibaren engelli gruplarına yönelik çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk engellilerin haklarını gündeme taşımaya amaçlayan sivil toplum kuruluşları kurulmuş, ardından da engelliler ile ilgili bazı hükümler 1961 Anayasası'na koyulmuştur. Sonrasında 1999 yılında Özürlüler Şurası'nın birincisi, 2005 yılında da ikincisi düzenlenmiş; buna bağlı olarak 2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı adıyla yeni bir kurum ihdas edilmiştir. 2005 yılında da 'Engelliler Hakkında Kanun' yürürlüğe konulmuştur. Son olarak, 2008 yılında uygulanmaya başlanan 'Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme', 2009 yılında Türkiye kabul edilmiştir. Bu sözleşmenin özelliği, engelli insanların hak-

⁸ TUSEB, *DSO Dünya Engelli Raporu*, erişim: 01. 10. 2019. https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/yuklemeler/engellilik/DSO_dunya_engelli_raporu.pdf,

⁹ Ali Seyyar, *Dünyada ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 49.

¹⁰ Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2019-Temmuz*, erişim: 01. 09.2019. https://ailevecalisma.gov.tr/media/11564/eyhgm_buelten_temmuz2019.pdf

larının yerine getirilmesini garanti altına almasıdır.¹¹ Böylece engellilerin hakları bir taraftan anayasal hüviyete kavuşmuş bir taraftan da toplumsal bilincin artmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır.

Engellilik, bireyin bizzat kendisini ilgilendirmenin yanı sıra toplumsal boyuta sahip olan sosyolojik bir gerçekliktir. Sosyolojik olarak engellilik, fiziksel bir özrün bireyin sosyal hayatını ve sosyalleşmesini engellemesi durumudur.¹² Engeli aşabilmenin yolu da toplumun engellilik sorununa olumlu yaklaşmasından, bireysel ve sosyal bilince sahip olmasından geçer. Bundan dolayı engelli bireyin yaşamını başarılı bir şekilde sürdürebilmesinde, ailesine ve içinde yaşadığı topluma önemli görevler düşmektedir. Aile ve toplum, engelli bireye pozitif bir biçimde yaklaşmalı ve her konuda destek olmalıdır. Bu sayede engelli birey, kendi durumunu kabul ederek olumlu bir benliğe kavuşabilecek ve içinde yaşadığı toplumun bir parçası olabilecektir.¹³

1.2. Engellilik ve Din

Teorik, pratik, sosyal veya etki boyutlarına sahip olan dinin, görme engelli insanların hayatında olumlu veya olumsuz birçok işleve sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Dinin eksiklikleri duygusal olarak telafi etmesi, kutsal bir sığınak olması, yaşamı desteklemesi gibi özellikleri, farklı alanlarda fiziki ya da ruhsal yönden yetersizlik yaşayan bireylerin olumlu bir benliğe ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Öncelikle dinin en önemli sosyolojik anlam ve fonksiyonlarından birisi, insanın tüm hayatını kuşatan bir değerler manzumesi olmasıdır. Bu değerler, dinin toplumsal boyutu ve gücü ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda insanın fikir ve eylemlerini düzenleyen meşruiyet sisteminin belirleyicisi ve gündelik hayattaki rehberi olan dinin temel özelliği; bireyin nasıl yaşayacağını, hangi ilkeler doğrultusunda hareket edeceğini veya toplumsal hayatta

¹¹ Salih Tellioglu, "Türkiye'de Engellilere Yönelik Sosyal Hizmetlerin ve Politikaların Tarihçesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 88 (2019): 830.

¹² İsmail Güllü, "Özürlü Üniversite Gençliğinin Toplumsallaşma Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Erciyes Üniversitesi Örneği", *Toplum Bilimleri* 4/8 (Temmuz-Aralık 2010): 197.

¹³ M. Naci Kula, "Engellilik ve Din", *Diyanet Aylık Dergi* 161 (Mayıs 2004): 9.

hangi ilkelerin referans alınacağını göstermesidir.¹⁴ Bundan dolayı din, engelli bireylerin yaşama dünyasına dair de anlamlı reçeteler sunar.

Din, hayatın her alanını kuşatan veya kuşatma iddiası taşıyan bir yaşam felsefesi olma niteliği taşır.¹⁵ Ortaya koymuş olduğu ilkeler ile bireyin hayatını anlamlı ve yaşanır hale getirir. Bireyin kendi varoluşunu anlamlandırmasına ve kendi dışındaki dünyayı özel bir gözlükle görmesine yardımcı olur. Bu *kutsal şemsiye*, insan denilen meçhul varlığın dünya üzerinde sağlıklı şekilde yaşamasına katkı sağlar ve '*niçin yaratıldım*' veya '*ben kimim*' gibi ontolojik sorulara cevap üretir. İnsan hayatındaki temel güdüler arasında yer olan anlam arayışı¹⁶ çerçevesinde, herhangi bir konudaki yetersizliğinden dolayı engelli olarak yaşamını sürdürmek zorunda olan ferdin varoluşuna dair yanıtlar üretir. Bu sayede akıl ve ruh sağlığı korunur; bireyin daha sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürmesinin yolu açılır.

İnsanın anlam dünyasında uzun süreli, güçlü, geniş kapsamlı güdüler inşa etmeye çalışan ve bir semboller sistemi olan dinin işlevleri çeşitlilik arzeder. Bunlardan ilki kişisel bağlamda olup dindışı kültürün açıklamakta zorlandığı olayları açıklamaktır. Çünkü bireyin, içinde yaşadığı dünya için anlamlı açıklamalar araması oldukça olağandır. Bireyi anlam aramaya iten temel motivasyon ise çocukluktan gelen, dünya karşısındaki zaaf duygusunun yok edilmesinin zorunluluğu ve dünyada karşılaştığı olgu ve olayları açıklayabilecek bilişsel bir sisteme sahip olmak istemesidir. Dinin bir diğer işlevi kültürel düzlemde, Din, insanlara çevrelerindeki dünyayı özel gözlüklerle görmeyi sağlayacak kavramsal bir çerçeveye sahiptir. Bu anlam çerçevesi ile dünya yorumlanır. Dinin bir diğer işlevi de toplumsal yapı unsurlarının sabit kalmasını sağlama fonksiyonudur. Bu muhafaza etme veya koruma fonksiyon ile toplum, varlığını ve geleceğini güvence altına alır.¹⁷

Dinin önemli fonksiyonlarından biri de denge saylayıcı olmasıdır. Engelli bireyin dengeli bir biçimde yaşamasının reçetesi olma özelliği taşıyan din, psikolojik olarak, insanların yaşamak durumunda kaldıkları bir dünya-

¹⁴ M. Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 61-62.

¹⁵ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 65.

¹⁶ Victor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, trc. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2009), 113.

¹⁷ Mardin, *Din ve İdeoloji*, 65.

da dengede kalmanın yollarını gösterir. İnsanların kendi dışındaki dünyayı sezip anlamasında ve kendini o dünyada belirgin bir yere ve pozisyona yerleştirmesinde kolaylaştırıcı bir işlev görür.¹⁸ Çünkü zorunlu nedenlerden dolayı dışarıdan destek almadan kendi başına hareket edemeyen engelli birey, bazı haklardan mahrum kalmakta ve sıradan insanlar gibi hayatını devam ettirememektedir. Oldukça adaletsiz görünen bu durum karşısında bireyin anlam krizi yaşaması ihtimal dahilindedir. Bu bağlamda din, denge unsuruna dönüşerek hayatı anlamlı hâle getirir ve engelli insanları anlam-sızlığın kaosuna düşmekten alıkoyar. Böylece yoksunluklar ve engellenmeler karşısında düşsel ve duygusal telafi imkânı sağlar.¹⁹

Dinin bir diğer fonksiyonu da insana kutsal sığınak olmasıdır. İnsan, korku, endişe, şüphe, çaresizlik, yetersizlik, yalnızlık, ümitsizlik, düş kırıklığı, başarısızlık adaletsizlik vb. farklı gerçeklikler karşısında bir sığınak olarak dine ve inanca müracaat etmektedir.²⁰ Bu inanç ve tasavvur, engellilerin umutsuzluk, adaletsizlik veya haksızlık duygusu yaşamasının önüne geçer. Böylece engelli insan, daha kolay bir biçimde dünyaya tutunur. Bundan dolayı dinin bir diğer fonksiyonu da olumsuzluklar karşısında sağlamış olduğu yaşama tutunma iradesidir.

Engelli bireyin dünyasında, kendinden ve toplumsal şartlardan kaynaklı birçok sorun veya olumsuzluklar bulunmaktadır. Toplumsal duyarlılığın düşük seviyede olması, bireysel bilincin istenen aşamada olmaması gibi olumsuzluklar, engelli insanın engelini daha da pekiştirir. Ancak Allah'a bağlılık, Allah korkusu, kader inancı veya imtihan düşüncesi gibi dini argümanlar, engelli bireyi yaşama bağlar ve varlığı bir anlam çerçevesine yerleştirir. Bu çerçevede din, engelli bireye karşılaştığı sıkıntıları aşma aşamasında moral desteği sağlar. Bu moral değer, bireyin kendisine her daim destek olur ve sıkıntılı anlarında sığınabileceği bir yaratıcısının olduğu duygusunu kazandırır. Bireyin yaşama istek ve arzusunu artıran din, dünyayı anlamlı bir şe-

¹⁸ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, trc. Battal İnandı (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987), 9.

¹⁹ Antoine Vergote, *Din İnanç ve İnançsızlık*, trc. Veysel Uysal (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları; İstanbul 1999), 65.

²⁰ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 376.

kilde kavramak gibi bilişsel nitelikte açıklamalarla da bireyin yoksunluğunu azaltma işlevi görür.²¹

Din bir diğer işlevi, yaptırım gücü olmasıdır. Allah'a iman ve vicdan, dünyanın acımasızlığı karşısında yaptırım gücü olma niteliği taşır. Böylece herhangi bir dine inanan birey, dinin yaşamı savunan ilkeleri doğrultusunda yaşamaya mecbur hale gelir.²² Ancak bir hatırlatmayı yapmakta fayda var: Engelli bir birey, dini çıkarımlardan faydalanarak yaşadığı gerçekliği anlamada, açıklamada ve mevcut durumuna adapte olmada dinden yardım almakla beraber, birtakım dinî kaygı ve endişenin içine de düşebilir. Bu endişelerin başında da bir tanrının varlığı ve merhametli olup-olmaması gibi hususlar bulunmaktadır.²³ Bundan dolayı bazı durumlarda din, adaletsizliğin veya merhametsizliğin kaynağı gibi de görülebilmektedir.

Dinin bir diğer işlevi, görme yetersizliği yaşayan insanın hayatındaki eksikliğini duygusal olarak telafi etmesidir. Sosyal bilimlerde oldukça geniş yer tutan engellenme ve telafi teorisi, dini bir eylemi mahrumiyet duygusu ile açıklamaktadır. Herhangi bir alanda yetersizlik yaşayan bireyin hayatında dinin yerine getirdiği işlevi ortaya koymaya çalışan bu teoriye göre din; sosyal, ekonomik, etik, organik ve ruhsal yetersizlikleri telafi eden bir misyona sahiptir. Ancak bu misyon, mahrumiyetin bizatihi kendisini yok etmekten öte mahrumiyet duygusunun telafi edilmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Kingsley Davis'in ifadesiyle, "*İnsanın bu dünyadaki hayal kırıklığı ne kadar büyükse ölümden sonraki hayata olan inancı da o kadar büyük olur. Böylece bu dünyanın ötesinde bir dünyanın amaçlarının varlığı sosyal beklentilere ve sosyal değerlere ulaşmadaki çabalarda kaçınılmaz bir şekilde tecrübe edilen engellenmeleri telafi etme hizmeti görmektedir.*"²⁴

Dinin diğer bir fonksiyonu da insana güven ve huzur vermesidir. Bu fonksiyon, özellikle engelli bireylere manevi destek olma özelliği ile in-

21 M. Naci Kula, Bedeni Özürlü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, Kolektif (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 201.

22 Hilmi Ziya Ülken, *Ahlak* (İstanbul: Ülken Yayınevi, 2001), 265-266.

23 M. Naci Kula, Engelliler ve Engelli Ailelere Yönelik Hizmetler, *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri 12-16 Ekim 2009* (Ankara: TDV, 2009), 120-121.

24 Michael Argyle-Benjamin Beit-Hallahmi, Dini Davranış Teorileri, trc. Ali Kuşat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16/1 (2004): 259.

sanı hayata karşı pozitif tutum almaya sevk eder. Sosyal bilimlerin farklı alanlarında yapılan çalışmalar, zor şartlar altında kalan insanın dine dönüş yaptığını veya dindarane bir yaşamı tercih ettiğini ve daha kolay hayata sarıldığını ifade etmektedir.²⁵ Bundan dolayı dua etmek, imanın ve inancın gücüne yaslanmak, insanların kendilerini daha iyi hissettirmelerine ve hayata karşı pozitif tutum almalarına yardımcı olmaktadır.²⁶ Kısacası din, engelli insanın yaşamını daha huzurlu hale getirmekte ve onların varlığını kutsal bir anlam içerisine yerleştirmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

İçinde yaşadığımız toplumun önemli bir kısmını, görme yetersizliği dolayısıyla engelli olarak yaşamını sürdürmek zorunda kalan insanlar oluşturmaktadır. Buna rağmen toplum, engellilerin yaşamış olduğu sorunların birçoğundan haberdar değildir. Bu çalışmanın hedefi, engelli kimselerin dünyasına nüfuz etmek, onların dünyasını çok boyutlu olarak anlamak ve ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda nitel modele müracaat edilmiştir. Çünkü nitel araştırmalar, dini veya toplumsal herhangi bir olayı derinlemesine anlamayı ve açıklamayı kolaylaştırır.²⁷ Bu saha çalışması, görme engelli bireylerin sorunlarını, toplumdaki beklentilerini ve dinin onların hayatına yapmış olduğu etkiyi ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın evrenini, İstanbul'da yaşayan görme engelli insanlar oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise İstanbul'un farklı yerlerinde ikamet eden ve görme yetersizliği olan on beş insan oluşturmakta olup kartopu tekniği ile seçilmişlerdir. Bu örnekleme tekniğinin tercih edilme sebebi ise evreni meydana getiren unsurlara ulaşmanın zor olması ve evren hakkındaki bilgilerin yeterli olmamasıdır.²⁸ Bu teknik sayesinde zengin veri elde

²⁵ Michaela Mihriban Özsel, *Halvette 40 Gün*, trc: Petek Budanur Ateş (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1996), 10-45.

²⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 70; Elif Kara, "Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26-27 (2008): 319.

²⁷ Ünver Günay, Din Sosyolojisinin Yöntem ve Teknikleri, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed: Niyazi Akyüz-İhsan Çapçioğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 154.

²⁸ Ali Baltacı, Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018):

edilebilecek kişilere ulaşılabilmiştir. On beş kişilik örneklem grubunu; Boğaziçi Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kurslarında eğitimlik yapan öğretmenler ile eğitim alan öğrenciler ve herhangi bir kuruma bağlı olmayan insanlar oluşturmaktadır. Bu çalışmada, görme engellilerin gerçek isimlerine yer verilmemiş olup onlardan E1, E2 veya E3 gibi kodlamalarla bahsedilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Görme Yetersizliği Olan Bireylerin Toplumdan Beklentisi

Tarihin başlangıcından bu yana toplumların engelli bireylere bakışı, tutum ve davranışları, engellilerin bireysel ve toplumsal dünyasını etkilemiştir. Bu etkilemeler, engelli insanlara yönelik toplumsal alanların belirlenmesinde ve organize edilmesinde veya eğitim hizmetlerinin ulaştırılmasında ortaya çıkmaktadır. Ancak toplumların tarihsel gelişim sürecinde yaşamış oldukları değişimler, engellilere bakışı ve sosyal politikaları etkilemeye başlamıştır. Genel olarak bilimsel, teknolojik ve kültürel gelişmeler engellilerin hayatını olumlu yönde etkilemektedir.²⁹ Ancak bu değişim sürecinin onların hayatını tam anlamıyla değiştirdiğini söylemek henüz mümkün değildir. Onlar, bireysel yetersizliklerinden öte toplumsal anlayışın eksikliğinden doğan sorunlarla uğraşıyor görünmektedir. Bundan dolayı toplumun bir parçasını oluşturan görme engelli insanlara yönelik atılması gereken sosyolojik, siyasal ve kültürel adımlar bulunmaktadır. Toplumsal hassasiyetin artırılması, eğitim ve öğretimin kapsayıcı bir biçimde yaygınlaştırılması, yeni sosyal alanların ve tesislerin inşası bu adımlardan bazılarıdır.³⁰

Öncelikle örneklem grubunu oluşturan on beş görme engelli insan; toplumun engelli insanlar konusunda yeterince hassas ve duyarlı olmadığını, toplumsal alanların onları dikkate almadan organize edildiğini, görme engelli insanların hayatını kolaylaştıracak sistemsel eksikliklerin bulunduğu

253.

²⁹ Adem, Gülmek, "Özel Destek Din Hizmetleri Projesi Kapsamında İşitme Engelliler Din Eğitimi (Buca Örneği)," *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu -II (30 Mart-01 Nisan 2012, Ankara)*, (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 232.

³⁰ Muzaffer Üzümcü, "Din Öğretiminde Özel Gereksinimli Öğrenciler İçin Uyarlamalar," *Turkish Studies* 13/11 (2018): 1449

nu ve engelli insanlar konusunda toplumun olumsuz bakış ve davranışlara sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu verilerden hareketle eğitim, din veya sosyal belediyeçilik alanında engelli insanların hayatını kolaylaştırma konusunda yeterli hassasiyete sahip olunmadığı görülmektedir. Bulgulardan anlaşılacağı üzere, görme engelli insanların temel sorunu; yaşamış oldukları görme kaybından öte toplumun dışlayıcı tavrı, ötekileştirici dili veya onları görmezden gelen bakış ve davranışlarıdır. En önemli problemler; görme engelli insanların yürüyüş yollarına çöp konteynırlarının konulması veya araçların park edilmesi, toplumsal alanlarda onların görmezden gelinmesi, onların soru ve sorunlarına yeterince cevap verilmemesidir.

Sosyal hayatında farklı birçok sorunla karşılaştığını belirten E1, bu sorunların temel nedeninin ekonomi olduğunu belirtmiştir. Ekonomik durum, sosyal hayatı kısıtlamaktadır. Bütçesinin sınırlı olduğundan bahseden E1, istediği gibi tatil yapamamaktan veya tatil olarak sadece ailesini ziyaret edebilmesinden şikâyetçidir. Bunun yanı sıra, sosyal yaşamda insanların birbiriyle yeterince iletişimi olmadığını da belirtmiştir. Ekonomik durum, E1'in toplumsal hayatının akışı üzerinde etkili olmakta ve hayatını biçimlendirmektedir.

Engelli insanların en önemli beklentisi, toplumsal yaşam alanlarının onları kapsayacak biçimde düzenlenmesidir. *"Biz engelliyiz"* diyerek sözüne başlayan E8, *"Engelli insanların yollarında masa, sandalye, çöp konteynırı, çiçek saksıları ve araba bulunduğu için zorluk yaşıyoruz."* demiştir. Bundan dolayı E10'a göre ülkemizin görme engellilerin hayatını kolaylaştırabilecek bir sisteme ihtiyacı bulunmaktadır. E13, E14 ve E15 de benzeri sıkıntılara vurgu yapmıştır: *"Sosyal yaşamda neler yaşamıyoruz ki"* diyerek sitem eden E13 de benzeri zorluklara temas etmiştir: *"Dışarı çıktığımızda bizim için yapılan kaldırımlar engellerle dolu. Engelli yollarına esnafın eşya koymaları, arabaların park edilmesi veya seyyar satıcıların tezgahlarını koymaları bunlardan sadece bazıları."* Yolda yürümekten sosyal hayatın yokluğuna kadar geniş bir alanda sorunlarının olduğundan bahseden E15'e göre, toplumsal hayatın içinde fazlasıyla zorluk bulunmaktadır. E14 e göre de ne onlara rehberlik edecek insan ne de sokaklarda onlar için kaldırım vardır. Bu eksiklik, korku olarak tezahür etmektedir. Bundan dolayı on yaşında olan E2 araba çarpma, E7 karşıdan karşıya geçerken kazaya uğrama korkusu yaşa-

maktadır. Kendileri için az ışıklı ve karanlık yerlerin sorun ürettiğini söyleyen E7, sosyal hayatta benzeri sorunlarla karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. E13 de toplumdan beklentisinin engellerin yoluna insanların yeni engeller koymaması olduğunu söylemiştir.

Görme engelli insanların bir diğer sorunu da insanların onlar hakkındaki olumsuz düşünce ve tavırlarıdır. *“En büyük problem, insanların iki yüzü görmeleri”* diyen E3’ü görme engelli bir çocuğa sahip olduğunu söyleyen E14 de desteklemektedir: *“Sosyal yaşamda görme engelli bir çocuğum olduğu için çok tuhaf bakışlarla karşılaşıyorum. Bunun yanı sıra tedavisi yok mu gibi garip sorular soruyorlar”* demiştir. E9 da duyarsızlık ve anlayışsızlıktan şikâyet etmektedir; *“Meraklı gözlerden, bakışlardan ve anlayışsızlıktan bıkmış durumdayız.”* E9’a göre toplum engelliler konusunda daha fazla hassas olmalıdır.

Görme engelli insanların bir diğer sorunu da toplum tarafından yeterince tanınmamaları ve dikkate alınmamalarıdır. *“Sosyal hayatta engelli olmak hakikaten çok zor”* diyen E4, *“Yol yordam bilmeyen insanlara dahi kendimizi defalarca anlatmamız gerekiyor”* diyerek bu konularda camilerde hutbe veya vaazların verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. *“Çocukluğumdan beri şimdiye kadar hiç dışarı çıkmadım”* diyen E11 ise hiç eğitim alamadığı için sosyal yaşantısının olmadığını beyan etmiştir. Toplumun görme engelliler konusundaki eksikliğinin bir diğer göstergesi de sosyal yaşamda engelli insanların isteklerine yer verilmemesi veya onların sorunlarına nadiren cevap verilmesidir. E12’ye göre toplumsal hassasiyetin yeterince gelişmesi ve engelli insanlara gerekli düzeyde yardım edilmemesi onların mutlu olmalarının önündeki engeldir.

3.2. Görme Yetersizliği Olan Bireylerin Dünyasında Din

Din, insanların hayatına anlam katan değerlerin başında gelir. Dinin kutsal şemsiyesi altında olan insan, *‘niçin yaratıldım’* veya *‘yaşamın amacı ne’* gibi ontolojik sorulara anlamlı cevaplar bulmanın yanı sıra, hayatın sıkıntılarına karşı manevi bir dayanağa kavuşur. Din vasıtası ile de anlamsızlığın

kaosuna düşmez.³¹ Görme engelli insanların hayatında dinin fonksiyonu genel olarak bu bağlamda şekillenmektedir.

Öncelikle görme engelli insanların dünyasında din, varoluşa anlam katmakta ve anlamsızlıkta meydana gelen kaosa engel olmaktadır. İbadetlerini yapan bir insan olduğunu belirten E5, kendi dünyasında dinin fonksiyonunu şu ifadelerle ortaya koymuştur: *“Ne kadar sıkıntı yaşarsam yaşayayım manevi olarak bertaraf edebiliyorum.”*

Örnekleme grubunun tamamı kendilerinin yaşamış olduğu görme eksikliğinin bir imtihan sebebi ve kader olduğunu belirtmiştir. Bu dini anlayış, onların toplumsal yaşama daha kolay uyum sağlamalarına, toplumla barışık olmalarına ve anlamlı bir yaşam sürmelerine katkı sağlamaktadır. *“Bize bu derdi yaratanımızın verdiği biliyorum”* diyen E5, yaşadığı durumun bir imtihan olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı Allah’a samimi olarak tevekkül etmenin en büyük konfor olduğunu belirten E12 de yaşadığı her anın bir kader olduğunu bilmenin şuurunda olduğunu söyleyerek E5’in görüşünü teyit etmiştir: *“Kaderin konforunu yaşamak en büyük zenginlik.”* İnanç, onların isyan ve anlamsızlık duygusuna savrulmasına engel olmaktadır.

Örnekleme grubunun önemli bir kısmında Allah’a bağlılık duygusunun oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bu inançsal yoğunluk onların yaşam biçiminde tezahür etmektedir. Namaz kılmak, oruç tutmak, sadaka vermek veya Kur’an okumak gibi dinsel ritüeller mümkün olduğunca yerine getirilmektedir. *“Çok şükür Allah’a güveniyorum, ona inanıyorum ve Resulü çok seviyorum”* diyen E1, *“Elimden geldiği kadar ibadetlerimi yerine getirmeye çalışıyorum. Gösterişsiz, kimseye hesap vermeden sadece Allah’a hesap vereceğimi bilerek ibadetlerimi yerine getirmeye çalışıyorum. Sevap işlemeye çalışıyorum. Biliyorum ki Allah, insanları cehenneme değil cennete koymak istiyor. Rabbinin bizi cennete koyacağını ümit ederek elimden geldiği kadar sadakalarımı vermeye, elimden gelen iyilikleri de yapmaya çalışıyorum”* diyerek dini katkısına vurgu yapmıştır.

“Olabilirdi İslam’ın emir ve yasalarını yerine getirmeye çalışıyorum” diyen E3, *“Kuran ve sünnete uygun bir hayat yaşamaya çalışıyorum”* demiştir.

³¹ Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, trc: Ali Coşkun (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 67.

Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kurslarında eğitim alan görme engelli insanların hayatında belirgin bir biçimde dinsel göze çarpmaktadır. Kur'an Kurslarına veya yazın Cami Kurslarına gidenlerin, ilkin dinlerini öğrenmekte sonra da layıkıyla yerine getirmeye çalışmakta olduğu görülmektedir. İslam'ın ibadet boyutu göze çarpmakta ve bu durum, onların yaşamını nitelikli hale getirmektedir.

Görme yetersizliği yaşayan bireylerin dünyasında dinin, onların hayata daha sıkı tutunmasını sağlayan bir değer olduğu görülmektedir. Bireylerin herhangi bir eksiklik nedeniyle açmaza düşmemelerinde din, manevi bir kalkan işlevi görmektedir. Tanrıya duyulan güven ve inanç, bireyin hayatını kolaylaştırmaktadır. Allah'a inanma, ahirete veya kadere iman etmek gibi inançlar, görme yetersizliği nedeniyle engelli olarak yaşamak zorunda olan kimselerin sorunlarıyla başa çıkmalarında olumlu yönde katkı sunmaktadır. Dini inancın, bu insanların hayatına kutsal bir anlam getirdiği, duygusal olarak onların eksikliklerini telafi ettiği ve onların zorluklarla mücadele etmelerinde mükafatı ahiret olan bir tasavvuru ön plana çıkardığı görülmektedir.

3.3. Görme Yetersizliği Olan Bireylerin Dini Açıdan Yaşadığı Sıkıntılar

Görme yetersizliği, toplumsal veya dini birçok sıkıntıyı beraberinde getirmektedir. Bu sıkıntı hayatın seküler alanlarında olabileceği gibi dini alanlarında da kendini gösterebilmektedir. Kibleyi bilememe, caminin girişinde veya çıkışında zorlanılması, Braille alfabesi ile yazılan kitapların azlığı veya namaz safının bulunmaması gibi dinsel sorunlar ön plana çıkmaktadır. On beş kişilik örneklem grubuna sahip olan bu çalışmada görme yetersizliği yaşayan insanların şu tür sorunlarının varlığı ortaya çıkmıştır:

İlk sorun, camilerde kibleyi bulamamak, cami giriş ve çıkışlarının onları göz önüne alarak düzenlenmemiş olmasıdır. Görme engelli insanlar için binaların girişi düz ayak olmalı veya bir bölümü onların girişi için düz ayak olarak yapılmalıdır. "Mescitleri, caminin girişi ile çıkışını ve safları bulmakta zorlanıyorum" diyen E6 ile birçok görme engelli insan aynı kanaattedir. Büyük camilerde kibleyi bulma konusunda sıkıntı yaşadığını belirten E7, kadınlar bölümünü bulma konusunda sıkıntılarının olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra ışıklandırma problemlerine dikkat çeken E7, sadece sokak-

larda değil Kur'an Kurslarında da ışıklandırma probleminin olduğunu ve bunun aşılması gerektiğini ifade etmiştir. Pek bir sosyal yaşantısı olmayan E11 de kibleyi bulamadığından yakınmaktadır. Giriş ve çıkışların düz ayak olmadığını belirten E6 da saf düzeni ile kibleyi ve camilerin kadınlar bölümünü bulmak konusunda sıkıntı yaşadığını belirtmiştir. Toplumun engelliler konusunda bilinçli olması gerektiğini ifade eden E6, İslami bilginin kurumlar üzerinden topluma yayılması gerektiğini ifade etmiştir.

Bir diğer sıkıntı da Braille alfabesinde yazılmış kitapların azlığıdır. Louis Braille tarafından 1821 yılında ortaya çıkarılmış olan Braille ya da körler alfabesi, görme yetersizliği yaşayan bireylerin okuyup yazmasını kolaylaştırmak için icat edilmiştir. İki kolon taşıyan dikdörtgen düzen üzerine dizilmiş altı kabartılmış noktadan oluşmaktadır. Maalesef Türkçede bu alfabe ile yazılmış dini ya da dindışı kitap sayısı oldukça azdır. Braille alfabesine dönüştürülmediği için dini kitapları okuyamadıklarından bahseden E8, *"Okuyamadığımız için çeşitli zorluklarla karşılaşıyoruz ve dahası dini yönden kendimizi geliştirmekte zorluk yaşıyoruz"* demiştir. E4, E5 ve E7 de aynı soruna temas etmiştir.

Görme engelli insanların yaşamış olduğu bir diğer problem de din eğitimi ile ilgilidir. Örneklem grubunu oluşturan insanların çoğu cami kurslarına ve Kur'an Kurslarına giderek yaygın eğitim kurumlarında öğrenim görmüşlerdir. Ancak almış oldukları eğitimin sınırlı olması, yer yer onları endişeye sevk etmektedir. *"Görme özürlü olunca din eğitimi çok zorlaşıyor"* diyen E15, *"İstedığımız yerlerde hocaları göremiyoruz. Dinimi öğreniyorum ama yeterince yaşayamıyorum"* demiştir. Dahası bazı yerlerde kursların uzak olması, iletişim kurmasını beceremeyen hocaların varlığı sıkıntılara neden olmaktadır. Din eğitimi alanında yaşanan eksiklik; bankadan faizli para almaktan abdest alınan mekanlarının temiz olup olmaması gibi birbirinden oldukça farklı konularda kendini ele vermektedir. *"Az gören bir engelli olduğumdan dolayı namaz kıldığım veya abdest aldığım mekânların temizliğini pek anlayamıyorum"* diyen E7'nin de örtünmek istediğini belirten fakat daha sonra tekrar geri dönmekten korkan E2'nin sıkıntısı bunun örnekleridir.

Son olarak, görme engellilerin eğitimine yönelik çalışmalara da ihtiyaç bulunmaktadır. Hiçbir kurumdan eğitim almadığını belirten E15, *"Çok eksikliklerim var; isterim ki her yerde dinimizi yaşatalım. Benim evime yakın Kuran"*

kursu yok” demiştir. Camilerde görme yetersizliği olan bireyler için de hocaların olması gerektiğini belirten E15, böylesi önemli bir eksikliğe vurgu yapmıştır. Bu bağlamda görme yetersizliği yaşayan insanların sorunlarına çözüm üreten fıkıh kitaplarının varlığına ihtiyaç olduğu göze çarpmaktadır.

3.4. Görme Yetersizliği olan Bireylerin Toplumdan Beklentileri

Her insan gibi görme yetersizliği yaşayan insanların da içinde yaşadığı toplumdan beklentileri vardır. Örneklem grubunu oluşturan insanlar, Kur’an Kurslarından, cami kurslarından veya İlahiyat Fakültelerinden din eğitimi almıştır. Dini öğrenme veya yaşama sürecinde problemler yaşamışlardır. Ancak en büyük problemin toplumsal alanda yaşandığı gözlemlenmiştir. Toplumun engelliler konusunda daha fazla bilince sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Toplumdan beklentilerde şu temalar ön plana çıkmıştır.

Öncelikle ilgi ve yardım beklediklerini ifade etmişlerdir. Toplumun önemli bir kısmını oluşturmasına rağmen engelliler toplumdan yeterli derecede ilgi, anlayış ve hassasiyet görememektedir. Saygının azlığı, anlayışın ve bilincin beklenen düzeyde olmaması öne çıkan hususlardır. Bu bağlamda yapılan görüşmelerde şu hususlara vurgu yapılmıştır:

- “**İlgi**, anlayış ve **yardım**” (E11).
- “Toplumdan beklediğim, duyarlı olmaları. Görme engelli birilerini görünce onlara **yardım** etsinler. Dünya onların etrafında dönmüyor. Bu dünyada bizler de varız ve kimse dört dörtlük değil” (E5).
- “Duyarsızlığın ve **anlayışsızlığın** azalması” (E9).
- “Engelli gruplarına öncelik verilmesi ve toplumun daha duyarlı olması” (E8).
- “**Saygı ve anlayış**” (E7).
- “Camide insanların engellilere biraz daha **hassas davranması**” (E10).
- “Toplumun engelliler için daha **bilinçli** olması” (E6).
- “Toplumdan beklentim **samimiyet ve sevgi**” (E12).
- “Camide insanların engellilere biraz daha **hassas** olması” (E10).

Ortaya çıkan ikinci tema, acınmak ve hor görülmek istenmemedir. Bu durum iyi niyetli de olsa görme eksikliği yaşayan kimseleri fazlasıyla rahat-

sız etmektedir. Bu çerçevede toplumsal bilince ve duyarlılığa ihtiyaç bulunmaktadır. Görme engelli kimselerin beklentisi bu yöndedir:

- “Camide veya Kur’an kurslarında yani dinimiz temsil eden bütün alanlarda insanların bizi **hor gördüklerine** şahit oldum. Alay ettiklerine ve bazen **acıdıklarına** şahit oldum” (E6).

- “Camilerde erişebilirlik ile ilgili çok büyük sıkıntılarımız var. Camii cemaatinin eğitilmesi gerekmektedir. Dışarıdaki insanlara veya bizlere bakarak **ah vah demeleri çok incitici**. Bize yaklaşım biçimi, onların eğitimsiz olduğunu gösteriyor. Öncelikle Diyanet’e bağlı hocaların eğitilmesi, ardından da cami cemaatinin eğitilmesi gerekiyor” (E4).

- “Camide, Kur’an Kurslarında veya diğer dini kurumlarda kendini eğitmemiş, **nezaket kurallarını bilmeyen insanların** varlığı üzücü. Yaptıkları mesleğin ahiret mükafatını idrak edememişler. En önemli problem, sadece meslek kaygısıyla hareket etmeleri ve **mesai anlayışıyla çalışmaları**” (E5).

- “Bilinç eksikliği önemli bir sorun. Engellilerle ilgili Anadolu’nun il ve ilçelerinde eğitim programları düzenlenmeli. Böylece insanlar, **bilinçlendirilmeli**” (E14).

Görme engelli insanların toplumdan beklentisi oldukça yoğundur. Bu da toplumun engelli insanlar konusunda yeterince bilinçli olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede toplumsal bilincin ve hassasiyetin artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Toplumdan ilgi, anlayış, hassasiyet ve yardım beklenmektedir. Ancak bu yardımın onların hassasiyetini gözeterik yapılması ve onlara karşı acıma duygusu ile hareket edilmemesi gerektiği vurgulanmalı. Acınmaktan hoşlanmayan engelliler, toplumsal bilincin ve duyarlılığın artırılmasına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda toplumun engellilerle ilgili topyekûn bir bilinçlenmeye ve duyarlılığa ihtiyacı var gözükmektedir. Bunun yanı sıra, duyarlılığı ve hassasiyeti artırmayı hedefleyen toplumsal bilinçlenme, hayatın bütün alanlarını kapsamalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı kurumlardan başlayarak toplumun her biri kurumu hassasiyetin inşasına katkı vermelidir.

SONUÇ

İçinde yaşadığımız toplumun parçası olan görme yetersizliği olan insanların sorunlarını, beklentilerini ve dini anlayışlarını ortaya koymayı

amaçlayan ve nitel yöntemin tercih edildiği bu çalışma, kartopu tekniği ile kendilerine ulaşılmış on beş görme engelli insan ile yapılmış olan mülakat verilerine dayanmaktadır. Görme yetersizliğinden dolayı engelli olarak yaşamını sürdüren bu insanların, toplum içinde yaşayan bireylerden, toplumun bizatihi kendisinden ve dini kurumlardan beklentileri bulunmaktadır. Örneklem grubunu oluşturan insanların toplumdan en önemli beklentisi, toplumsal bilincin ve duyarlılığın artırılmasının yanı sıra onları da kapsayan toplumsal bir düzenin inşasıdır. Onları görmezden gelmeyen, yok saymayan, onların yaşam alanlarını işgal etmeyen yeni bir toplumsal duyarlılığa ihtiyaç vardır. Görme engelli insanların bakış açısına göre, toplum engelli insanların varlığının idrakinde olmalı; onları eksik veya noksan görmemeli ve acımamalı. Farklılıklar içinde birlikte yaşama öğrenilmelidir.

Çalışmanın bir diğer sonucu, görme engelli insanların dini alanda da sıkıntılarının olduğudur. Camilerin giriş ve çıkışlarındaki sıkıntıdan kiblenin bulunmasına kadar birçok alanda sorun bulunmaktadır. Bu istek ve beklentiler, aslında, toplumun engelliler konusunda yeterince hassas olmadığı ve onların toplumsal yaşamın bir parçası olarak görülmediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın sonuçlarından biri de görme yetersizliği yaşayan insanların hayatında dinin işlevi ile ilgilidir. Görme yetersizliği yaşayan bireylerin hayatında dinin, mahrumiyet duygusunu azaltan bir misyona sahip olduğu görülmektedir. Din, eksiklikleri duygusal olarak telafi edici bir işleve sahiptir.

Görme yetersizliği olan bu bireylerin toplumsal ve dini alanı ihata eden beklentilerden ve sıkıntılarından hareketle bu sorunun çözümüne katkıda bulunmak için şunlar önerilebilir:

- Braille alfabesini ve işaret dilini bilen din görevlilerine ihtiyaç vardır. İşaret dilini bilenlerin öncülüğünde Kur'an kursları faaliyete geçirilmeli ya da yaz Kur'an kursları yoluyla engellilerin Kur'an ve din eğitimi almalarının önü açılmalıdır.

- Braille alfabesi ile hazırlanacak temel dinî kaynakların çoğaltılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra dijital platformlarda hazırlanacak sesli kitapların, işaret dili ile yapılmış görüntülü temel dini metinlerin, eğitici filmlerin, dizi veya çizgi filmlerin yapılmasına ihtiyaç vardır. Din eğitimi alanındaki eksiklik bu vasıtalarla giderilmeye çalışılmalıdır.

- İslam ilmi hâli güncellenmeli ve görme engellilerin sorunlarını kapsayıcı hale getirmelidir. Engelli bireylerin yükümlülükleri ve karşılaştıkları sorunları ihtiva eden bir bölüm oluşturulmalı.

- İşaret dili ve Braille alfabesi ile yazılı ve görsel yayınların artışı sağlanmalı.

- Engelli ve görme engelli insanlar, bu toplumun bir parçasıdır. Özellikle okullarda ve eğitim dünyasında engelli insanların hakkını ve hukukunu gözetecek bir sistem oluşturulmalıdır. Engellileri dışlayan veya görmezden gelen anlayış, toplumda ve eğitim dünyasında yer bulmamalı.

- Camiler, Kur'an Kursları veya toplumun ortak alanları, engellilerin varlığını gözetecek biçimde yeniden düzenlenmeli. Özellikle kible tayini noktasında engellilerin hayatını kolaylaştıracak düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

- Görme engelliler veya diğer engel grupları için cami veya dini mekanların içinde hissedilebilir yüzeylerde yönlendirmeler yapılmalı. Özellikle kible konusunda bu düzenlemeye acil ihtiyaç vardır.

- Camilerin giriş ve çıkışları, görme yetersizliği olan insanlar için problemlere sebep olmaktadır. Bundan dolayı cami giriş ve çıkışlarının düz ayak olmasına dikkat edilmeli veya onların giriş ve çıkışını kolaylaştıracak biçimde düzenlenmeler yapılmalıdır.

- Özellikle din eğitimcileri, engelli insanlar konusunda hassas olmalı, onları gözetmeli ve onlar için özel formasyon eğitimi almalı.

- Toplumun bakış açısını düzeltebilmek için toplumsal bilinci artırıcı çalışmalara odaklanılmalı. Toplumun görme engelli insanlara bakışı ve tavrı düzeltilmeli.

- Sosyal alanlar, görme yetersizliği olan insanları kapsayacak biçimde yeniden organize edilmeli; engellilerin karşısına yeni engeller çıkarılmamalı.

KAYNAKÇA

Arslan, Yusuf-Şahin, Hacı Murat-Gülner, Ubeyde-Şahbudak, Murat. Görme Engellilerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar (Batman Merkez Örneği), *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 4/2 (2014): 1-14.

Argyle, Michael-Beit-Hallahmi, Benjamin. Dini Davranış Teorileri. Trc. Ali Ku-

- şat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16/1 (2004): 247-280
- Baltacı, Ali. Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunları Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018): 231-274.
- Berger, Peter L. *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*. Trc: Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Bucuka, Yunus. *Dini Sosyalleşme ve Sosyal Dışlanma Ekseninde Engellilik (Bingöl İli Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Burcu, Esra. *Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Coşkun, İbrahim. *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2016.
- Efe, Adem. “Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği)”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/16 (2006): 169-198.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. Temmuz 2019. Erişim: 30. 10. 2010. https://ailevecalisma.gov.tr/media/11564/eyhgm_buelten_temmuz2019.pdf.
- Frankl, Victor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. Trc: Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2009.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Günay, Ünver. Din Sosyolojisinin Yöntem ve Teknikleri. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapçoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Güllü, İsmail. “Özürlü Üniversite Gençliğinin Toplumsallaşma Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Erciyes Üniversitesi Örneği”. *Toplum Bilimleri* 4/8 (Temmuz-Aralık 2010): 193-213.
- Gülmek, Adem. Özel Destek Din Hizmetleri Projesi Kapsamında İşitme Engelliler Din Eğitimi (Buca Örneği). *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-II (30 Mart-01 Nisan 2012, Ankara)*. Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- Kara, Elif. “Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26-27 (2008): 317-331.
- Karataş, Zeki. *Engelliliği Anlamak: Kavramlar, Tanımlar, Modeller, Engellilik ve Dinler*. Ed. Süleyman Turan. İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Kirman, Mehmet A. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.

- Kula, M. Naci. "Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar ile Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *İslâmi Araştırmalar* XIX/3 (2006): 511-524.
- Kula, M. Naci. Bedeni Özürlü Gençlerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar. *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*. Kolektif. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Kula, M. Naci. Engelliler ve Engelli Ailelere Yönelik Hizmetler. *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri 12-16 Ekim 2009*. Ankara: DİB Yayınları, 2009.
- Kula, M. Naci. "Engellilik ve Din", *Diyanet Ayhık Dergi* 161 (Mayıs 2004): 9-12.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Özdemir, Saadettin. "Engelli Bireylerin Manevi Rehabilitelerinde İletişimin Önemi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXII/38 (2017): 137-160
- Özsel, Michaela Mihriban. *Halvette 40 Gün*. Trc: Petek Budanur Ateş. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1996.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Resmî Gazete, *Milletlerarası Sözleşme*. 14 Temmuz 2009. Erişim: 07. 09. 2019. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>.
- Seyyar, Ali. *Dünyada ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Tellioğlu, Salih. "Türkiye'de Engellilere Yönelik Sosyal Hizmetlerin ve Politikaların Tarihçesi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 88 (2019): 818-832.
- TUSEB. *DSO Dünya Engelli Raporu*. Erişim: 01. 10. 2019. https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/yuklemeler/engellilik/DSO_dunya_engelli_raporu.pdf.
- Ünal, Vehbi. "Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* XXII/3 (2018): 1457-1482.
- Üzümcü, Muzaffer. "Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamalarında Karşılaştığı Problemler Ve Bunlarla Başa Çıkma Yolları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (Nisan 2016): 1546-1557.
- Üzümcü, Muzaffer. Din Öğretiminde Özel Gereksinimli Öğrenciler İçin Uyarlamalar. *Turkish Studies* 13/11 (2018): 1437-1460.
- Üzümcü, Muzaffer. *Kaynaştırma ve Din Eğitimi*. Ankara: STS Yayınları, 2016.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Ahlak*. İstanbul: Ülken Yayınevi, 2001.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş* Trc: Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.
- Vergote, Antoine. *Din İnanç ve İnançsızlık*. Trc. Veysel Uysal. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.